

Граб С. О.

Львівська комерційна академія,
старший викладач кафедри господарського права та процесу

ДОСУДОВЕ ВРЕГУЛЮВАННЯ ЯК ОДНА З ФОРМ ВИРІШЕННЯ ГОСПОДАРСЬКИХ СПОРІВ

Ключові слова: *спір, суб'єкти господарювання, функції, правовідносини, претензія, сторони, спори, стягнення, обставини справи, принципи, строк, мирова угода, цивільно-правова угода, апеляційне провадження.*

Keywords: *dispute, entities, functions, legal, claim, side, disputes, penalty, circumstances, principles, term, accord and satisfaction, civil agreement, appellant proceeding*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Справедливий, оперативний, неупереджений та доступний суд є однією з найвищих цінностей громадянського суспільства. Однак, актуальність дослідження досудового врегулювання господарських спорів визначають практичну діяльність господарського процесу на засадах верховенства права. Тому вдосконалення господарського процесуального законодавства, введення відповідальності за недотримання процедури досудового та мирового врегулювання спірних правовідносин є важливим та необхідним чинником у господарському процесі.

Зв'язок проблеми із важливими науковими чи практичними завданнями. Вирішення існуючих проблем у даній сфері повинні сприяти стимулюванню процедури досудового вирішення спорів та здійснення організаційно-технічних заходів щодо можливості отримання акта преюдиційного характеру: ухвали чи рішення суду, в яких безпосередньо встановлюються факти, що мали місце при виникненні певних правовідносин у процесі досудового врегулювання.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми, пов'язані із механізмом застосуванням досудового врегулювання, досліджувалися у працях таких вчених як: М. О. Абрамов, С. В. Васильєв, В. П. Нагребельний, Д. М. Притика, О. П. Подцерковний, В. В. Сухонос, М. К. Треушников, В. Д. Чернадчук. Залишилися нерозкритими питання щодо практичної дії застосування відповідних санкцій при порушенні процедури досудового врегулювання майбутніх спорів у господарському процесі.

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми. Вирішення існуючих проблем у даній сфері повинні сприяти вдосконаленню процедури досудового порядку вирішення спору та створювати всі умови щодо дотримання норм чинного законодавства.

Формування цілей статті (постановка завдання). Досудовий порядок врегулювання будь-яких господарських спорів є виключно правом господарюючих суб'єктів, а не їх обов'язком. Завданнями, які виділяються у статті є:

- забезпечення контролю за претензійно-позовним провадженням;
- розгляд, аналіз та узагальнення результатів претензійно-позовної роботи з метою удосконалення господарсько-процесуального законодавства;
- підготовка висновків, пропозицій щодо поліпшення претензійно-позовної роботи.

Викладення основного матеріалу дослідження. Господарському процесу характерні деякі галузеві спеціальні принципи, що визначають його суть, організацію та функції діяльності. Це специфічні засади, які характеризують господарське судочинство та застосовуються в практичній діяльності господарського суду з метою вирішення господарських спорів [1, 32].

Порядок досудового регулювання визначається розділом II Господарського процесуального кодексу України [2]. Розвиток цього інституту відбувся ще за радянської господарської системи через закріплення претензійного порядку вирішення спорів, що виникали між підприємствами й організаціями. Він був закріплений Постановою Ради Міністрів СРСР від 23.07.1959 р. № 824 та ст. 136 Цивільного процесуального кодексу України від 18.07.1963 р. Претензійний порядок надавав можливість учасникам господарських

правовідносин у короткі строки вирішувати господарські спори без звернення до арбітражу та захищати порушені права й законні інтереси [3].

Важливим фактором досудового врегулювання господарських спорів є можливість застосування цієї стадії процесу лише за бажанням суб'єктів господарювання. Сторони мають право закріпити у договорі, що досудовий порядок урегулювання спору є для них обов'язковим, і тільки при неможливості вирішення такого спору цим шляхом, сторони можуть звернутися до суду. Однак це не позбавляє будь-яку сторону одразу звернутися до суду, не врегулювавши свої правовідносини спочатку в досудовому порядку.

Існують певні винятки з цього правила. Такими нормативними актами як Кодекс торговельного мореплавства від 9 грудня 1994 р., Повітряний кодекс від 4 травня 1994 р., постанова Кабінету Міністрів України від 6 квітня 1998 р. № 457 “Про затвердження Статуту залізниць України”, наказ Міністерства транспорту України від 14 вересня 1997 р. № 363 “Про затвердження Правил перевезень вантажів автомобільним транспортом в Україні” та інші, які регулюють відповідні правовідносини, що пов'язані з переміщенням вантажу передбачено спеціальний порядок вирішення спорів у досудовому порядку.

Господарський процесуальний кодекс України закріплює виключний перелік господарських спорів, на які не поширюється досудовий порядок їх вирішення. Це спори про визнання договорів недійсними, спори про визнання недійсними актів державних та інших органів, підприємств і організацій, які не відповідають законодавству та порушують права й охоронювані законом інтереси підприємств та організацій, спори про стягнення заборгованості за опротестованими векселями, спори про стягнення штрафів Національним банком України з банків та інших фінансово-кредитних установ, а також на спори про звернення стягнення на заставлене майно. Ці спори вирішуються виключно в судовому порядку [2].

З теоретико-правових позицій досудовий порядок урегулювання спорів – це сукупність заходів, які підлягають здійсненню стороною, права якої порушено, для безпосереднього вирішення спору, що виник, зі стороною, яка є порушником майнових прав чи

інтересів [4, 56]. Деякі автори вважають, що досудове врегулювання господарських спорів – це сукупність заходів, здійснених підприємствами та організаціями, права яких порушені, для безпосереднього вирішення спорів, що виникли, з підприємствами та організаціями, які порушили майнові права й інтереси, до звернення з позовом до господарського суду [5, 5].

Початком врегулювання спору в досудовому порядку вважається подання претензії іншій стороні. Претензія – це матеріально-правова вимога одного з учасників спірних правовідносин до іншого, що є засобом урегулювання конфлікту самими сторонами без втручання інших осіб як з боку держави так і з боку господарського суду [6, 227].

Подання претензії, порядок і строки її розгляду, повідомлення заявника про результати розгляду, а також відповідальність за порушення строків розгляду претензії передбачено статтями 6-9 ГПК України, ст. 222 ГК України. Частина 1 ст. 222 ГК України містить загальне правило, згідно з яким учасники господарських відносин, що порушили майнові права або законні інтереси інших суб'єктів, зобов'язані поновити їх, не чекаючи подання їм претензії чи звернення до суду. Слід погодитися з думкою про те, що декларативність цієї норми зумовлена відсутністю будь-яких санкцій за невиконання правопорушником обов'язку поновити порушені права або інтереси інших суб'єктів [7, 377]. Цікавим фактором є те, що відповідальності за порушення строків розгляду претензії в чинному ГПК не існує, тільки ствердження того, що в подальшому справа буде розглядатися в суді. Відповідні санкції, щодо порушень розгляду претензії слугували б кращій реалізації права на досудовий розгляд.

На думку С. Ф. Домбровського, претензійні документи до винуватих юридичних осіб або фізичних осіб-підприємців дають можливість бухгалтерії, фінансовому, економічному або юридичному відділам контролювати виконання договірних зобов'язань, витрачання матеріалів, стягувати з конкретних посадових осіб завдані збитки [8, 212]. Висуваючи претензії, один суб'єкт господарювання вказує іншому на його неправильні дії або помилки, які неправомірно зачіпають його інтереси, і вимагає їх усунення

або виправлення добровільно, посилаючись при цьому на нормативний акт і фактичні обставини справи. У цьому полягає суть кожної претензії [9, 90].

Відповідно до ст.6 ГПК претензія повинна викладатися тільки в письмовій формі з дотриманням вимог щодо змісту й основних її реквізитів. У ній необхідно чітко і вичерпно викласти відомості про учасників спору, навести їх повне найменування, поштові і банківські реквізити з посиланням на чинне законодавство та умови договору (контракту). У претензії також викладаються конкретні вимоги до її одержувача про відновлення порушеного права заявника претензії з посиланням на докази (документи), якими підтверджуються обставини, що стали підставою для заяви претензії. У разі, коли вимоги претензії мають грошову оцінку, то в додатку до претензії або в самому тексті претензії необхідно викласти чіткий і обґрунтований розрахунок. В обґрунтування претензії заявник повинен додати до неї необхідні документи в оригіналі чи в належно засвідчених копіях (квитанції, довідки, акти передачі-прийому продукції, довіреності, акти експертизи тощо залежно від характеру і категорії спору) [2].

Претензія має бути змістовною, з викладенням суті спору, визначенням предмета вимоги, обґрунтуванням його фактичними обставинами з посиланнями на правові норми [6, 212].

Подання претензії є суб'єктивним правом юридичних осіб, тоді як надання відповіді на одержану претензію в установленому порядку та в установлений строк є їх юридичним обов'язком. Одержана від заявника претензія має бути розглянута, за загальним правилом, не пізніше одного місяця з дня її одержання. У разі, коли обов'язковими для обох сторін правилами або договором передбачено право повторної перевірки забракованої продукції (товарів) підприємством-виготовлювачем, претензії пов'язані з якістю та комплектністю продукції (товарів) мають бути розглянуті не пізніше спливу двох місяців (частини I, II ст. 7 ГПК України, ст. 222 ГК України).

Якщо розгляд претензії включає в себе здійснення перевірки певних розрахунків, то в такому разі можливе залучення самого заявника задля звірки сторонами фактичних даних та їх об'єктив-

ної спільної оцінки. Такі дії сторони обов'язково оформляються актом або протоколом звірки взаєморозрахунків.

Сторони можуть домовитися про проведення експертизи в тому випадку, якщо для дослідження доказів та перевірки даних потрібні спеціальні знання.

Після розгляду претензії боржник має у відповідні строки надати відповідь заявникові, в якій повідомляє про її визнання (повне або часткове) або про відмову в її задоволенні. Відповідь оформляється у письмовій формі, а її зміст має містити повне найменування і поштові реквізити підприємства чи організації, яким надсилається відповідь: дату і номер відповіді, дату і номер претензії, на яку дається відповідь.

Суть претензії полягає в тому, щоб переконати боржника виконати свої зобов'язання добровільно, таким чином уникнувши подальше звернення до суду. Тому в тексті претензії мають міститися як вимоги про погашення заборгованості, так і мають бути викладені можливі негативні наслідки для боржника, у разі несвоечасного задоволення вимог. Такими наслідками можуть бути покладення на боржника судових витрат у випадку звернення заявника до суду, витрат на оплату послуг адвоката, експерта, суми нарахованої пені, 3% річних, індексу інфляції за період прострочення, штрафу, арешт банківських рахунків у порядку забезпечення позову. Для боржника негативними наслідками буде те, що в будь-якому разі він поверне суму заборгованості або виконає інші зобов'язання перед заявником, однак, при зверненні до суду і з врахуванням штрафних санкцій така виплата заборгованості буде значно більшою.

Існує думка, що для підготовки претензійних матеріалів потрібні не спеціальні технічні знання (ними володіють працівники відділів-виконавців, які в будь-який час подадуть необхідні дані і пояснення), а правові, оскільки юридична обґрунтованість висунутих вимог – це успішне досудове врегулювання [10, 34].

У літературі претензійно-позовну роботу визначають як комплекс організаційно-правових дій юридичної служби і структурних підрозділів підприємства з підготовки, розгляду претензій і позовів, обґрунтування їх необхідними документами для захисту прав та інтересів підприємства [11, 28].

Під час організації ведення претензійної роботи юридична служба має керуватися Загальним положенням Про юридичну службу міністерства, іншого органу виконавчої влади, державного підприємства, установи та організації, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 27.11.2008 р. № 1040 [12], де зазначено, що основним завданням юридичної служби є організація правової роботи, спрямованої на правильне застосування, неухильне дотримання та запобігання невиконанню вимог законодавства, інших нормативних актів органом виконавчої влади, підприємством, їх керівниками та працівниками під час виконання покладених на них завдань і функціональних обов'язків, а також представлення інтересів органу виконавчої влади, підприємства в судах.

Переваги досудового врегулювання спорів є досить великими, адже економлять час та кошти заявника та боржника. У випадку незадоволення претензії, особа, яка її пред'явила, завжди може звернутися до господарського суду, і наявна претензія вже буде виконувати роль позовної заяви. Перевагою досудового врегулювання спору є також те, що така процедура дозволить стороні зберегти нормальні відносини з контрагентом та ділову репутацію підприємства.

Також реальність такого порядку врегулювання виникаючих господарських спорів забезпечується наявністю юрисконсультів у переважній кількості підприємств і організацій, а також дедалі більшою юридичною грамотністю керівників підприємств та організацій. Успіх такого порядку вирішення спорів залежить, насамперед, від серйозності ставлення до претензійної порядку як із боку заявників претензій, так і з боку тих, кому вони адресуються. Якщо претензія складається обдумано, ґрунтовно, переконливо, з посиланнями на правові норми і розглядається вона серйозно, то це є запорукою врегулювання конфлікту самими сторонами без доведення його до господарського суду [9, 90].

Однак деякі фахівці вказують і на вади досудового порядку, зокрема, це: відсутність можливості отримання акта преюдиційного характеру: ухвали чи рішення суду, в яких безпосередньо встановлюються факти, що мали місце при виникненні певних правовідносин, наприклад, договірних, і, відповідно, дається юридична оцінка вчиненим діям (резолютивна частина рішення); немає жодної

гарантії на позитивне вирішення конфлікту (за статистикою лише 5% спорів вирішуються в досудовому порядку); імовірно, що винувата сторона не відповість у встановлений законом строк на претензію або просто проігнорує її. Це дасть їй можливість затягнути вирішення спору й виграти мінімум 2–3 місяці до звернення до суду; претензійний порядок дасть винуватій стороні можливість на свою користь представляти обставини справи, навіть перекручувати факти на свою користь, давати неповний перелік документів, приховувати обставини справи й ухилятися від відповідальності; визнання або навіть часткове визнання претензії ще не свідчить, що вимоги будуть виконані [14].

Деякі науковці та практики вважають, що порядок досудового врегулювання господарських спорів взагалі не потрібен, бо він діяв ефективно лише завдяки особливостям радянської господарської системи, а за нових умов не може ефективно застосовуватись, чому й втратив популярність серед суб'єктів господарювання [15, 20].

Господарські суди в Україні, як правило, відмовляються визнавати чинними зобов'язання щодо досудового врегулювання.

Однак, слід наголосити, що угоди про обов'язкове досудове врегулювання не є протиправними. Укладання таких угод передбачено статтями 5–7 Господарського процесуального кодексу України. Як свідчить практика, у більшості судових рішеннях положення договорів щодо досудового порядку вирішення господарських спорів не були визнані недійсними, вони просто були проігноровані судами. А, відповідно до ст. 204 Цивільного кодексу України, правочин є правомірним, якщо його недійсність прямо не встановлена законом або, якщо він не визнаний судом недійсним [16].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальшого розвитку у даному напрямі. Отже, аналізуючи викладений матеріал, можна дійти до висновку, що визнання судами стадії досудового врегулювання господарських спорів не суперечить чинному законодавству і ніяким чином не порушує права суб'єктів господарювання. Тому практику позасудового вирішення спору шляхом подання претензії та реальному її розгляду потрібно розвивати та використовувати. Чіткий порядок досудового вирішення господар-

ських спорів потрібно передбачити при укладенні господарських договорів та передбачити відповідальність при порушенні умов договору в цьому пункті. Це сприятиме швидкому розв'язанню конкретного спору, зменшення завантаженості судів такими спорами, які можна вирішити без звернення до суду, економії часу та підняття ролі юридичної служби в цілому.

Список використаних джерел

1. **Гражданский процесс:** учеб. / [под ред. В. А. Мусина, Н. А. Чечиной, Д. М. Чечота]. – М.: Проспект, 1998. – 480 с.
2. **Господарський процесуальний кодекс України** від 6 листопада 1991 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 6. – Ст. 56.
3. **Прокопенко Я.** Досудовий (претензійний) порядок врегулювання господарських спорів: ретроспектива та тенденції сьогодення / Я. Прокопенко // Підприємництво, господарство і право. – 2009. – № 6 (162). – С. 44–46.
4. **Гончар І. В.** Претензійно-позовна робота органів державної податкової служби України: навч. посіб. / І. В. Гончар, В. Т. Капріца, Г. М. Самілик. – Ірпінь: Академія ДПС України, 2002. – 93 с.
5. **Рибальченко Н.** Конфлікти й протиріччя – у суді й поза ним / Н. Рибальченко // Правовий тиждень. – 2008. – № 47. – С. 5.
6. **Господарське процесуальне право України:** підруч./за заг. ред. В. Д. Чернадчука. – Суми: Університетська книга, 2006. – 331 с.
7. **Науково-практичний коментар Господарського кодексу України** / [за заг. ред. Г. Л. Знаменського, В. С. Щербини]. – 2-е вид., перероб. і допов. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 720 с.
8. **Домбровський С. Ф.** Організація правової роботи та юридичного обслуговування підприємств: навч. посіб. / С. Ф. Домбровський. – Х.: Консум, 2005. – 396 с.
9. **Горевий В.** Досудове врегулювання господарських спорів: сутність проблеми, окремі шляхи їх вирішення / В. Горевий, О. Курдес // Підприємництво, господарство і право. – 2009. – № 9. – С. 90–92.
10. **Коломийцев А.** Претензионная работа / А. Коломийцев // Экспресс-анализ законодательных и нормативных актов. – 2008. – № 15. – С. 34–37.
11. **Коростей В. І.** Організація господарсько-правової роботи на підприємстві / В. І. Коростей. – Донецьк: Юго-Восток, 2008. – 158 с.
12. **Про затвердження Загального положення** про юридичну службу міністерства, іншого органу виконавчої влади, державного підприємства, установи та організації: Постанова Кабінету Міністрів України від 26 листопада 2008 р. № 1040 // Офіційний вісник України. – 2008. – № 93. – Ст. 3068.
13. **Про порядок ведення претензійної та позовної роботи** на підприємстві, в установі, організації: рекомендації Міністерства юстиції України від 15 січня 1996 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua>

14. **Стасюк С.** Досудове врегулювання спору: можливість чи необхідність? / С. Стасюк // Юридична газета. – 2004. – № 20 (32). – С. 3.
15. **Миргородський Д.** Актуальні проблеми доарбітражного врегулювання господарських спорів / Д. Миргородський // Право України. – 1998. – № 3. – С. 20–22.
16. **Цивільний процесуальний кодекс України** від 18 березня 2004 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – №№ 40–41, 42. – Ст. 492.

Анотація

Стаття присвячена визначенню механізму врегулювання господарських спорів у досудовому порядку з метою швидкого вирішення спірних правовідносин між суб'єктами господарювання. Особливу увагу приділено питанням розгляду, аналізу та узагальнення результатів претензійно-позовної роботи з метою удосконалення господарсько-процесуального законодавства.

Annotation

The article is dedicated to defining the mechanism of resolving commercial disputes in the pretrial order for quickly settle legal disputes between entities. Particular attention is paid for review, analyzing and summarizing the results of the claims works to improve economic and procedural law.